

STUDII ȘI COMUNICĂRI

CONSIDERAȚII ASUPRA SISTEMULUI DE FORTIFICATIE AL AŞEZĂRII TRACO-DACICE DE LA BISERICA ALBĂ (BELAIJA TZERKOVI), UCRAINIA TRANSCARPATICĂ

Pentru localizarea obiectivului arheologic prezentat aici, trebuie menționat că localitatea Biserica Albă (Belaija Tzerkovi) se află pe Tisa Superioară, anume pe malul nordic al râului (care aici formează granița dintre România și Ucraina), la o distanță de cca 7-8 km nord-est de Sighetu Marmației. Așezarea - a cărei fortificație constituie obiectul prezentei lucrări – este amplasată la cca 400 m est de sat, anume pe “Dealul Mănăstirii”, ce reprezintă o ramificație a sirului de înălțimi care străjuesc malul nordic al Tisei (fig. 1 și 2a). Având forma unui pinten, “Dealul Mănăstirii” (cota maximă 525 m) este delimitat la vest, sud și est de pante abrupte, ce coboară cca 50 de metri până în lunca Tisei (fig. 2b). De notat că Tisa curge chiar pe lângă latura de est a “Dealului Mănăstirii” (fig. 3a) și că, începând din acest loc valea Tisei se îngustează treptat, transformându-se, 5-6 km în amonte, într-un defileu îngust și pitoresc.

Deoarece așezarea ocupă în întregime “Dealul Mănăstirii”, iar structura fortificației este determinată de caracteristicile acestei înălțimi, este de adăugat că laturile de vest, sud și est (adică cele delimitate de pante abrupte) reprezintă zona cea mai înaltă a așezării, de la care terenul coboară spre nord-est (vezi fig. 2a și 3b). Datorită acestor condiții, latura de nord, cea mai joasă și deci cea mai vulnerabilă, a fost prevăzută cu o fortificație, două din elementele sale, anume valul și sănțul, fiind bine vizibile pe teren (fig. 3b și 4a).

Referitor la acest obiectiv trebuie menționat că, deși este cunoscut de multe decenii, în literatura de specialitate au apărut – până inclusiv în 1999 - doar simple mențiuni cu privire la existența aici a unei fortificații de pământ, încadrată, ipotetic, în secolele XII-VIII î. de Chr¹.

Primul sondaj, care a vizat doar valul (vizibil) de pe latura de nord a fost efectuat în 1996 de Gh. Lazin (Muzeul Satu Mare) și V. Marina (Universitatea de Stat din Ujgorod), rezultatul fiind publicat în 1999². Nu comentăm inadverențele ce apar în lucrare cu privire la dimensiunile valului și sănțului, dar nu putem omite afirmația că “nu s-a constatat existența urmelor de palisadă”, deși imediat se consemnează că în “val ... a apărut o fâșie de arsură cu o grosime de 20 cm și o lungime de 90 cm”³.

În urma unei convenții de colaborare intervenită între Institutul Român de Tracologie și Universitatea de Stat din Ujgorod, după încheierea cercetărilor de la Slatina (Ucraina Transcarpatică)⁴, în anii 2000-2002 s-au desfășurat ample cercetări în situl de la Biserica Albă, care au vizat atât locuirea, cât și fortificația.

Pentru a oferi o imagine de ansamblu menționăm în prealabil că în interiorul așezării a fost constatătă existența a două niveluri de locuire (vezi fig. 5a). Nivelul inferior, subțire, cu un număr foarte redus de locuințe și material sărac, constând numai din ceramică, din care foarte puțină din specia neagră canelată, se datează cândva pe parcursul etapelor Ha. C-D. În mod cert, acest prim nivel (când obiectivul arheologic pare să fi fost o fortificație de refugiu) se plasează cronologic după fortificația de pe “Dealul Solovan” de lângă Sighetu Marmației⁵.

Nivelul superior, mai gros (30-35 cm) și mai consistent, cu un număr mai mare de locuințe (12 dezvelite), s-ar putea plasa prin ceramică – inclusiv cu grafit în pastă – într-o perioadă cuprinsă între

¹ I. A. Prohnenko, în *Carpatica*, 5, Ujgorod, 1998, p. 55-69; idem, în *Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p. 77-82 (pentru Biserica Albă, p. 78, nr. 2).

² Gh. Lazin, V. Marina, în *Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate*, Satu-Mare, 1999, p. 149-150.

³ G. Lazin, V. Marina, *op.cit.*, p. 149-150.

⁴ Desfășurate în anii 1996, 1998-1999; Vezi V. Vasiliev, A. Rustoiu, E.A. Balaguri, C. Cosma, Solotvino-“Cetate” (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vîrstă a fierului și din evul mediu timpuriu, Cluj-Napoca, 2002.

⁵ K. Horedt, *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966, p. 16 și urm.

sfârșitul secolului al IV-lea și în secolul al III-lea î. de Chr., când (probabil) situl de pe "Dealul Mănăstirii" devine așezare fortificată.

În cele ce urmează vor fi prezentate concluziile ce rezultă din cercetarea fortificației. De la început trebuie menționat că cercetările au vizat atât latura de nord (prevăzută cu val și sănt), cât și laturile de sud și vest, care se termină în pante abrupte, urmărindu-se totodată și modul în care sistemul de fortificație se coreleză cu situația stratigrafică din interior. Precizăm că vor fi expuse problemele esențiale privind fortificația, aspectele de amănunt rezultând din profilele prezentate în ilustrație.

Date concludente cu privire la modul de fortificare (raportat la configurația terenului) a oferit secțiunea magistrală S6 (de 121m), prin care a fost secționat întregul sit, începând cu săntul și valul de pe latura nordică, până la limita laturii de sud (terminată în pantă abruptă). Secțiunea nr. 6 a arătat că valul de pământ de pe latura nordică a cunoscut două faze de construcție (vezi profilul din fig. 5a).

În prima fază valul a fost ridicat pe solul steril, la limita terasei de pe această latură. Are lățimea de 5,80 m la bază (în profil m 16-21,80) și constă din două lentile de pământ brun, provenind din săntul săpat în față. Resturile de cărbune și arsură surprinse în mantaua primei faze a valului (între m 17,60-19) indică substrucția palisadei ridicate în faza respectivă. Legat de această primă fază a valului este și pavajul de piatră (de râu) descoperit (m 21-23,60), care placa și o fâșie lată de circa 1 m din față interioară a valului. Lat de 2,60 m, acest pasaj – acoperit în bună parte de pământul depus cu ocazia supraînlătării valului în faza a doua – avea, după toate probabilitățile, mai ales rolul unui drum de rond. De altfel, aceeași situație a fost surprinsă și în secțiunea nr. 16 prin care a fost cercetat colțul de nord-vest al valului (vezi fig. 6).

În faza a doua valul a fost mărit, atingând la bază o lățime de 8 m, față de 5,80 m cât avea în prima fază. În ceea ce privește înălțimea reală, ea este greu de apreciat datorită surgerilor puternic favorizate de configurația terenului. În orice caz, în zona în care a fost secționat (S6) înălțimea de la solul viu (pe care a fost ridicat) până la suprafața actuală a terenului este de cca 1,30 m. Notăm însă că spre colțul de NV înălțimea actuală a valului atinge cca 2 m (vezi fig.4a). Fragmentele de cărbune și arsură surprinse în secțiune⁶ arată că și în această a doua fază pe val a existat o palisadă. În faza a doua lipsește pavajul interior. În schimb, o cantitate destul de mare de plăci de gresie, alunecate în majoritate în stratul de colmatare a săntului de apărare, indică faptul că, în cadrul fazei a doua, față exterioară a valului (probabil numai partea lui superioară) fusese placată cu astfel de plăci.

Cât privește săntul de apărare din față valului de pe latura de nord, cercetarea nu poate reflecta decât situația ținând de faza a doua, când lățimea săntului la gură (măsurată de la limita exterioară a valului) este de apreciat la cca 14-15 m. Referitor la adâncimea săntului față de nivelul actual de călcare, ea este de 1,50 m. De reținut însă faptul că, aşa cum o indică terenul, săntul a fost săpat adâncindu-se o viroagă ce delimită latura de nord de terenul situat în față așezării⁷. Cercetarea a permis, de asemenea, sesizarea a două etape de colmatare a săntului. Prima, indicată de un strat de depunere mai subțire (40-50 cm), trebuie considerată că s-a produs în timpul funcționării fortificației. A doua, mai groasă (1-1,10 m), la baza căreea apar pigmenți de arsură și cărbune, precum și plăcile de gresie alunecate de pe val, reprezentă surgeri din fortificație după distrugerea și părăsirea ei.

Deoarece colțul de NV al valului reprezintă zona cea mai înaltă din perimetru așezării și, totodată, elementul cel mai proeminent al fortificației, sugerând existența unui turn, se impunea și cercetarea acestui punct. Secțiunea nr. 16 executată aici (vezi fig. 1 pentru amplasarea secțiunii și fig. 6 pentru profil) a arătat că la adâncimea de 1,6 m de suprafața actuală a terenului se află două lentile de pământ depus peste solul steril, cea dinspre față exterioară a valului având 0,86 m grosime. De la aceste lentile, ce marchează prima fază de edificare a valului, a fost sesizat, spre interior (ca și în S₆), un compact pavaj din piatră de râu, lat de 3 m, peste care se află un strat subțire de pământ scurs din val, conținând fragmente de cărbune și cenușă. Secțiunea nr. 16 de pe colțul de NV indică deci o situație identică cu cea constată în S₆, anume existența pavajului dinspre față interioară a valului aparținând primei faze de fortificare.

Cât privește urmele de arsură din pământul scurs (din val) peste pavaj, ele provin în mod cert din palisada acestei faze, care a ars la un moment dat.

⁶ Vezi și Gh. Lazin, V. Marina, *loc. cit.*

⁷ Pentru o situație identică vezi p.23 din lucrarea citată la nota 4.

Ulterior, peste lentele marcând prima fază a valului a fost depusă o nouă lentilă masivă de pământ (m 4-11 în profilul din fig. 6), care a acoperit aproape în totalitate atât pavajul, cât și stratul de pământ cu cărbune scurs din prima fază a valului. În această lentilă masivă, ce marchează faza a doua (de supraînălțare) a valului, au fost sesizate două gropi de stâlpi, ce străpung parțial și prima fază. Aceste gropi, împreună cu cantitatea apreciabilă de cărbune și arsură, arată că și în faza a doua valul a fost prevăzut cu palisadă.

Cele două gropi de pari, ce flanchează la interior și exterior coama valului, situându-se la o distanță de 1,75 m una de alta, pot marca fețele unei palisade de mari dimensiuni (necesară aici deoarece punctul este vulnerabil datorită terasei înalte din față). Este, totuși, posibilă și o altă interpretare, anume ca stâlpul interior să reprezinte unul din pilonii de susținere a unei platforme de luptă sau al unui turn de colț ridicat în acest punct al fortificației. Dar, indiferent de interpretare, marea cantitate de cărbune aflată în stratul de pământ scurs după incendierea ultimei faze a fortificației (m 1,50-4,35) indică în mod clar existența unei masive construcții de lemn, fie ea palisadă sau turn. Din păcate, dezvelirea unei suprafețe mai mari (care să lămurească situația) nu a fost posibilă datorită pădurii dese care acoperă zona.

Secțiunea magistrală nr. 6, care a tăiat (de la nord la sud întregul obiectiv arheologic, a permis și corelarea stratigrafică a celor două faze ale fortificației de pe latura de nord cu cele două niveluri de locuire din așezare. Deoarece profilul secțiunii nr. 6 oferă indicii clare (vezi fig. 5a, m 21-23,50), subliniem doar faptul că stratul ce marchează primul nivel de locuire se "conectează" cu pavajul primei faze a valului. Cât privește acoperirea parțială a acestui pavaj de către primul nivel din așezare, ea se datorează atât depunerilor naturale din perioada corespunzătoare locuirii, cât și (sigur în mai mare măsură) scurgerilor în răstimpul celor două secole care se interpun între etapele utilizării sitului (scurgeri favorizate și de faptul că terenul prezintă o înclinație accentuată de la sud spre nord, unde se află valul).

Corelarea fazei superioare a valului cu nivelul al doilea de locuire este și ea evidentă (vezi fig. 5a, m 20-22), iar scurgerea (groasă de până la 0,40 m) aflată peste al doilea nivel de locuire acoperă parțial și faza a doua a valului.

Cât privește laturile de vest, sud și est, de la care terenul coboară în pantă abruptă (de cca 45⁰ și a cărei eficacitate defensivă este net superioară unui val construit), ele au fost prevăzute numai cu palisadă. Locul palisadei a fost sesizat chiar pe buza terasei (de unde terenul coboară în pantă), atât pe latura de sud (vezi fig. 5b, m 116,50-118,20 din profilul secțiunii nr. 6), dar mai ales la limita laturii de vest, unde a fost surprins șanțul săpat pentru încastrarea în sol a stâlpilor palisadei (vezi fig. 7, m 10,60-11,70 din profilul secțiunii nr. 19). Deoarece laturile de vest și sud reprezintă zona cea mai înaltă a așezării, aici (poate și datorită scurgerilor) nu există strat de locuire. Din acest motiv urmele fundației palisadei nu au putut fi corelate stratigrafic cu nivelurile din așezare. Dar, pentru că valul de pe latura opusă (de nord) a fost amplificat în etapa corespunzând nivelului superior de locuire, devine mai probabilă ipoteza că și palisada de pe laturile delimitate de pantă a fost ridicată tot atunci, adică în epoca La Tène. Cât privește poarta de acces, ea trebuie loțializată – în raport și de configurația terenului – la extremitatea de nord-est, cea mai joasă a așezării, unde, de altfel, există și o breșă în val, ce trebuie interpretată ca atare (vezi fig.4b).

În concluzie, se poate aprecia că săpăturile efectuate în anii 2000-2002 au contribuit la clarificarea unor probleme importante privind situl de pe "Dealul Mănăstirii", printre acestea numărându-se și cele legate de datare, care este sensibil mai târzie decât cea preconizată (teoretic) anterior. În urma cercetărilor se cunosc probleme de amănunt și asupra fortificației, care se dovedește cvasit identică cu cele ale altor așezări din aceeași perioadă, inclusiv sub aspectul adaptării la condițiile locului de amplasare. Cum asupra acestor probleme - ca și asupra unor opinii legate de fortificații – ne-am referit în mai multe lucrări⁸, nu considerăm necesar să mai revenim.

VALENTIN VASILIEV

⁸ Vezi V. Vasilev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României*, Cluj-Napoca, 1991, p. 18-31; V. Vasilev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, Bucarest, 1995, p. 13-14, 35-39, 62-64, 91-93, 125-127. Referitor la fortificațiile preistorice, inclusiv din prima epocă a fierului, s-au emis adesea opinii neconforme cu realitatea, bazate fie pe simple presupuneri, fie pe cercetări reduse sau pe neînțelegerea unor aspecte de principiu. Pentru o discuție pe această temă vezi V. Vasilev, în *Studii de istorie antică. Omagiu prof. Ioan Glodariu*, Cluj-Napoca, 2001, p. 114-115, cu nota 12 și p. 120.

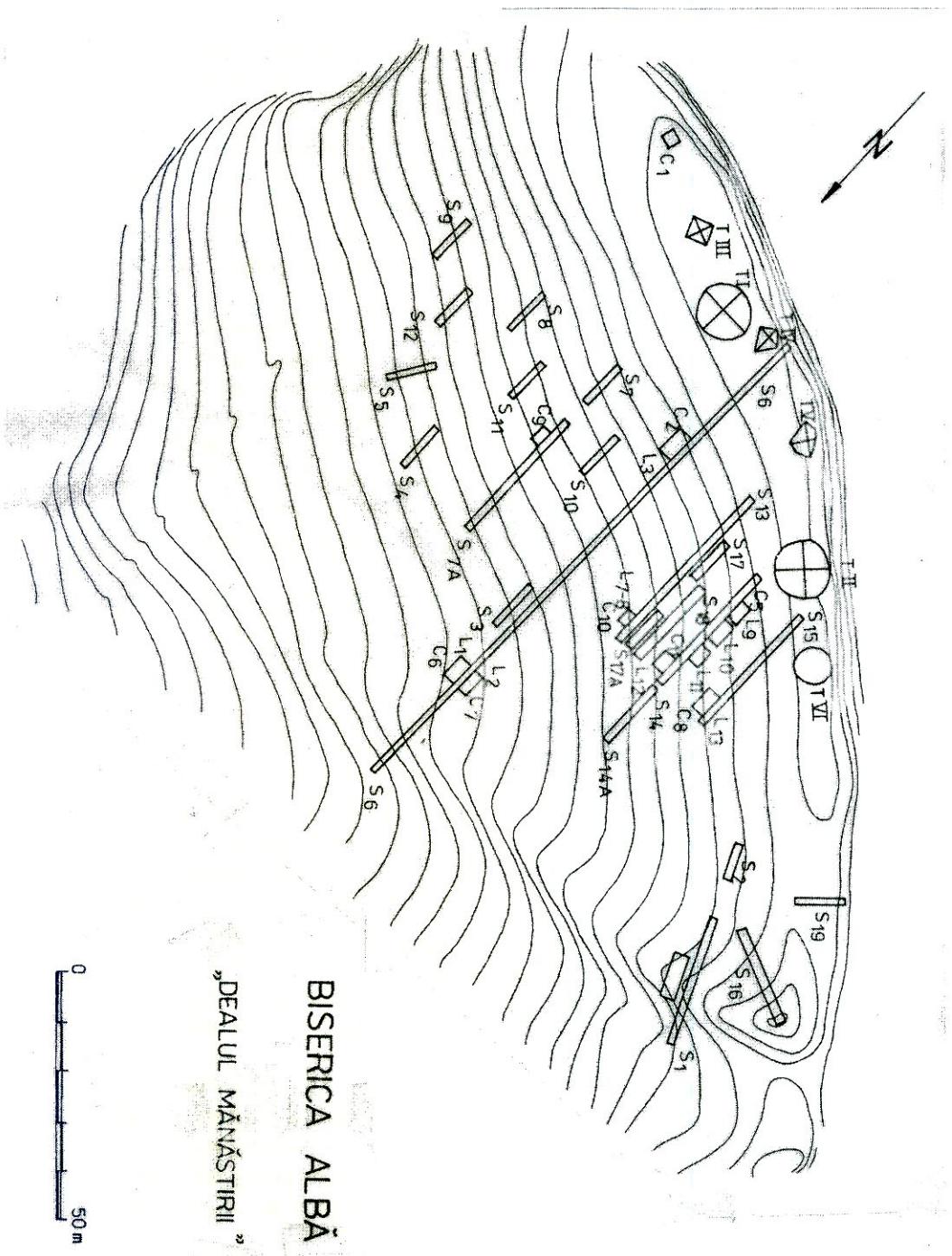

Fig. 1. Planul topo cu amplasarea secțiunilor și casetelor.

Fig. 2. "Dealul Mănăstirii": a) văzut de pe înălțimile situate la nord; b) laturile de vest și sud văzute dinspre Tisa.

Fig. 3. a) zona de nord-est a sitului (vedere din interior); b) imagine cu valul de pe latura de nord.

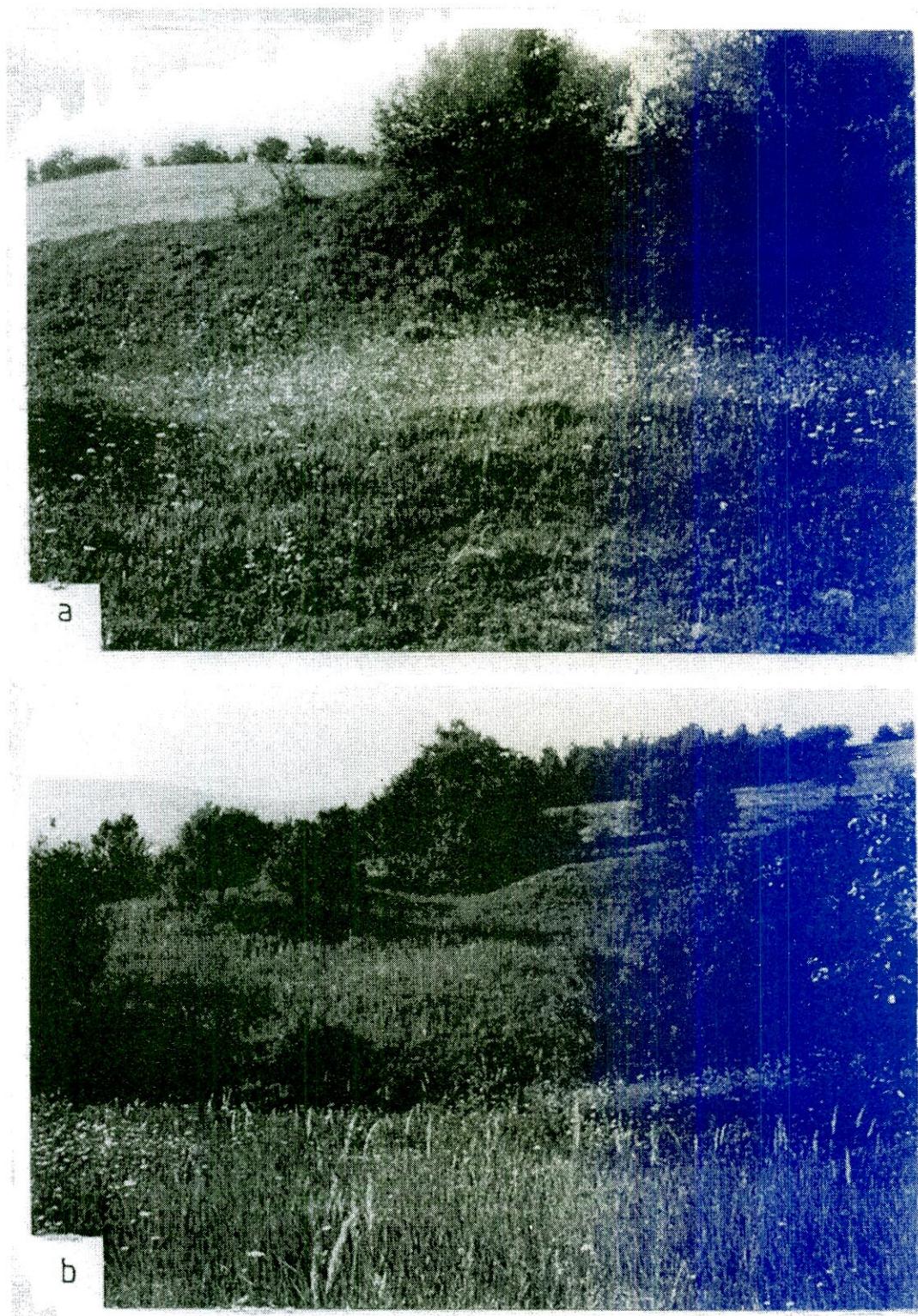

Fig. 4. a) zona colțului nord-vest a valului; b) extremitatea nord-estică a valului.

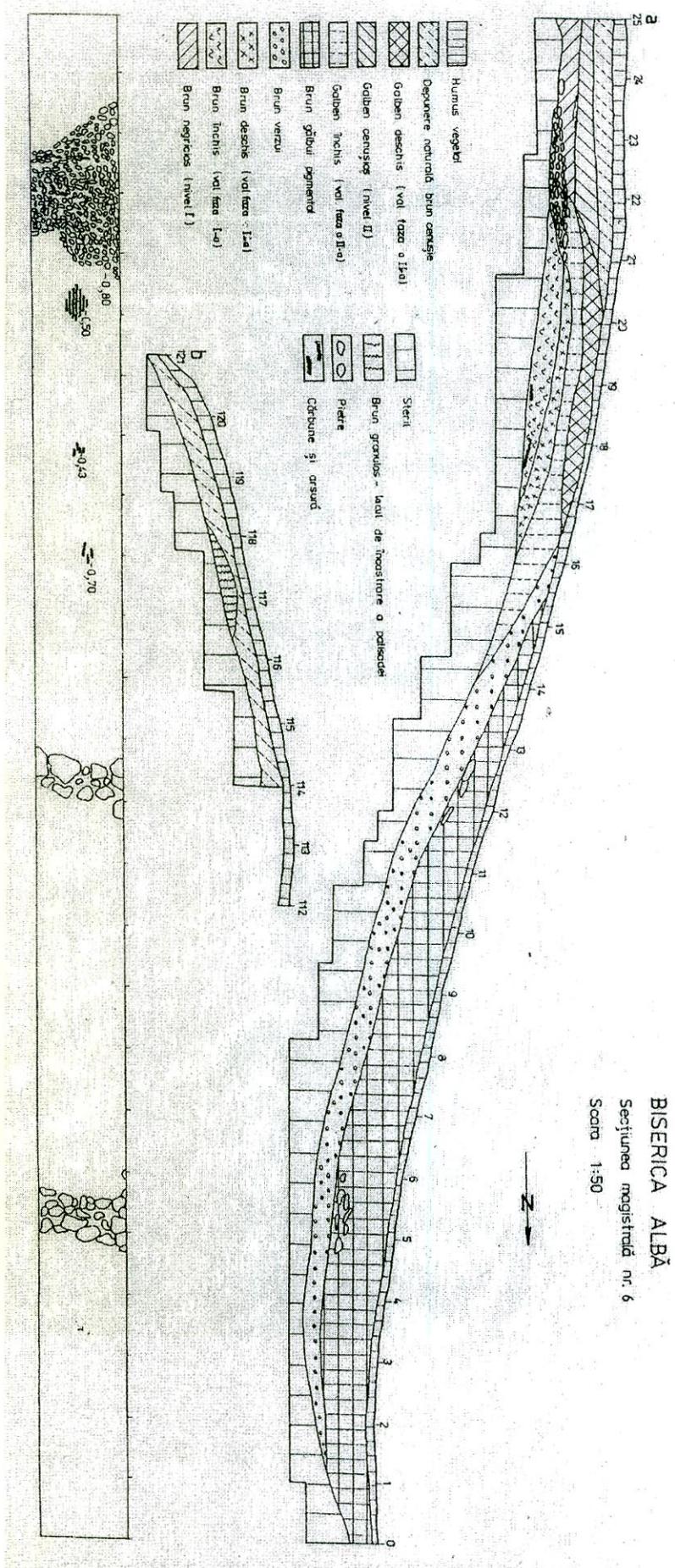

Fig. 5. Profilul secțiunii magistrale nr. 6: a) în zona sănțului și valului de pe latura de nord; b) la limita laturii de sud.

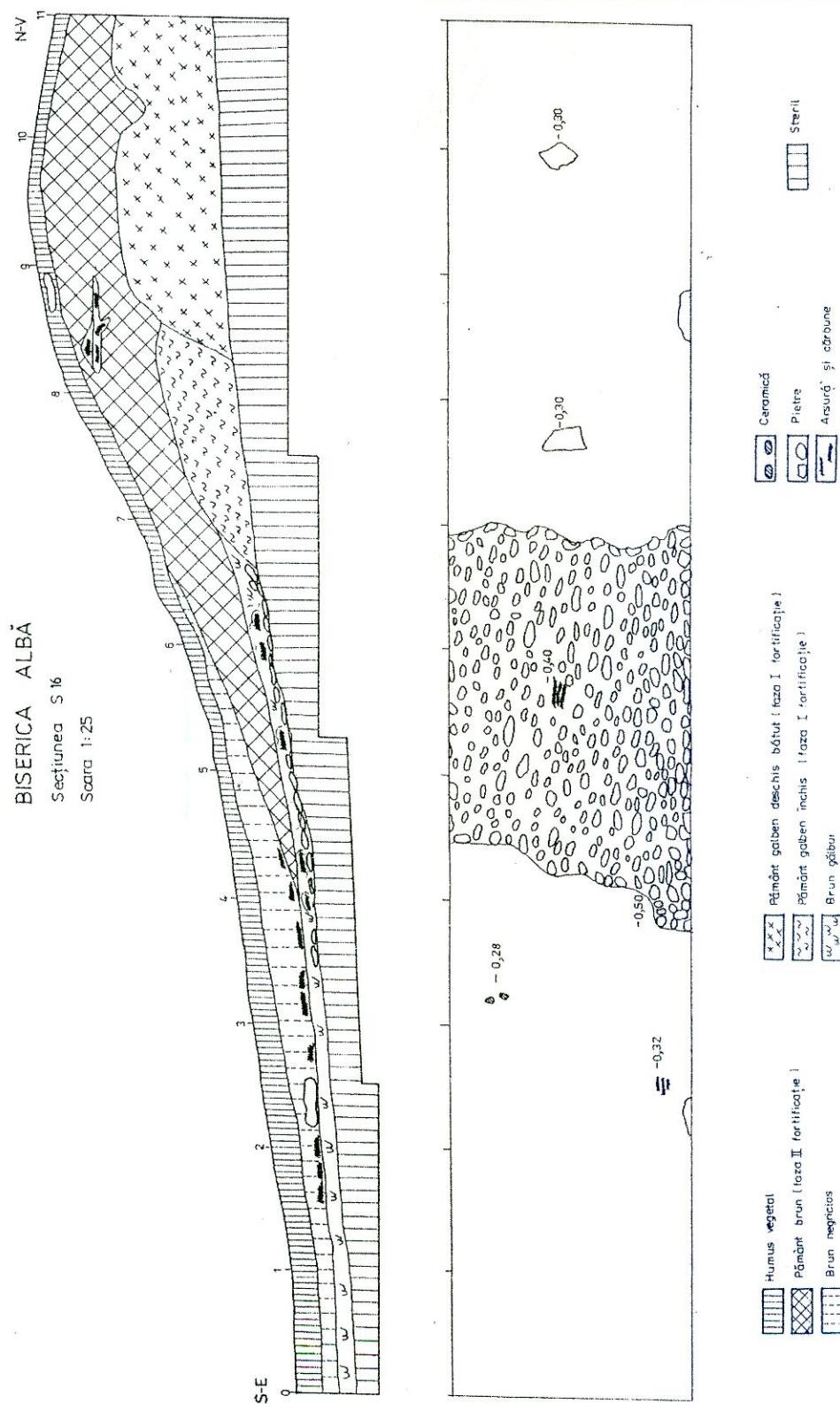

Fig. 6. Profilul secțiunii nr. 16 de pe colțul de nord-vest al valului.

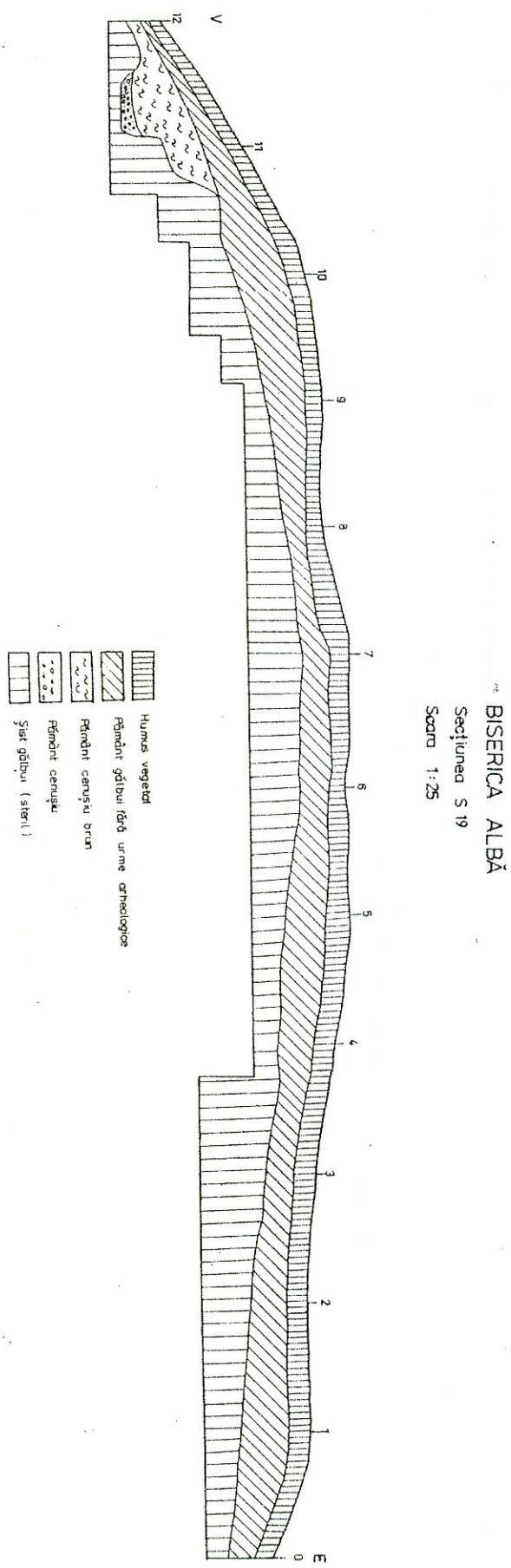

Fig. 7. Profilul secțiunii nr. 19 de pe latura de vest, delimitată de pantă abruptă.

CONSIDERATIONS SUR LE SYSTEME DE FORTIFICATION DE L'ETABLISSEMENT THRACO-DACIQUE DE BISERICA ALBĂ (BELAIJA TZERKOVI), UKRAINE TRANSCARPATINNE

RÉSUMÉ

Les recherches de l'établissement situé sur "Dealul Mănăstirii" ont identifié deux niveaux d'habitat. Le niveau inférieur date aux VIIe-VI siècles a.C., et celui supérieur aux IV-IIIe siècle a.C.

Sur le coté nordique de l'établissement, plus bas, donc plus vulnérable, le système de fortification est formé du fossé et du *vallum*, tous les deux visibles sur le terrain (fig. 3b). Les recherches ont montré que le *vallum* a été construit dans l'étape correspondant au premier niveau de l'habitat. Le *vallum* a été ultérieurement agrandie, dans l'étape correspondant au deuxième niveau de l'habitat (à voir fig.5a). Les traces de charbon montrent que le *vallum* a été prévu de palissade dans toutes les deux étapes.

En échange, les côtés d'ouest, de sud et d'est, limités par des pentes escarpées (à voir fig. 2b), ont été prévus seulement de palissade, le lieu de fixation de celle-ci étant découvert à la limite où le terrain descend en pente (fig. 5b et fig. 7).

Le système de fortification élevé a été donc adapté aux conditions du terrain sur lequel se trouvait l'habitat.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le plan topo avec l'emplacement des sections et des cassettes.

Fig. 2. "Dealul Mănăstirii": a) vue des altitudes situées au nord; b) les côtés d'ouest et de sud vus du côté de la Tissa.

Fig. 3. a) la zone de nord-est du site (vue de l'intérieur); b) image avec *le vallum* du côté nordique.

Fig. 4. a) la zone du coin de nord-ouest du *vallum*; b) l'extrémité de nord-est du *vallum*.

Fig. 5. Le profil de la section magistrale n°. 6: a) la zone du fossé et du *vallum* du côté nordique; b) à la limite du côté de sud.

Fig. 6. Le profil de la section n°. 16 du coin de nord-ouest du *vallum*.

Fig. 7. Le profil de la section n° 19 du côté d'ouest, délimitée par la pente escarpée.